

Zagrobni život

Horvat, Marina

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:770857>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

MARINA HORVAT

ZAGROBNI ŽIVOT

Završni rad

Pula, rujan 2017. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

MARINA HORVAT

ZAGROBNI ŽIVOT

Završni rad

JMBAG: 592-KT, izvanredan student

Studijski smjer: preddiplomski studij kulture i turizma

Predmet: Povijest civilizacije

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Klara Buršić-Matijašić

Pula, rujan 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Marina Horvat, kandidat za prvostupnika kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 22. rujna 2017.

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Marina Horvat dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Zagrobni život koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 22. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

1.UVOD	1
2. EGIPATSKA CIVILIZACIJA	2
3. VJERA I ZAGROBNI ŽIVOT	5
3.1.Pogrebni rituali Knjige mrtvih	7
3.1.1. Grobnice i hramovi.....	7
3.1.2. Grobni predmeti	9
3.2. Mumije	11
3.2.1.Balzamiranje.....	12
3.2.2. Obred otvaranja usta.....	14
4.EGIPATSKI POSMRTNI DOKUMENTI.....	15
4.1. Tekstovi piramida.....	15
4.2. Tekstovi sarkofaga	16
5. KNJIGA MRTVIH.....	17
5.1. Mit o Ozirisu	18
5.2. Božanstva smrti	19
5.3. Putovanje podzemnim svijetom	21
5.4. Sud nad umrlim	24
6. ZAKLJUČAK	26
LITERATURA.....	27
POPIS SLIKA.....	28
SAŽETAK	29
SUMMARY.....	30

1.UVOD

Tema ovog završnog rada je uloga zagrobnog života u vjerovanjima i životu starih Egipćana. Zagrobni život prvenstveno je vezan za religiju, a odnosio se na život poslije smrti. Religiji se pridavala velika pažnja jer je činila jedan od četiri aspekta egipatske kulture. Imala je veliku ulogu u životu čovjeka, kojeg je pripremala tijekom života za novi život onaj poslije smrti. Prema egipatskim vjerovanjima i zakonima čovjek čovjeku nije mogao suditi ni tijekom života ni tijekom smrti. Sudilo mu se prema zakonu, istini i pravdi koju su simbolizirali i provodili bogovi.

Ciljevi ovog završnog rada su analiziranje zagrobnog života i njegove uloga, te ostalih segmenata njegovog postojanja kao procesa od pogrebnih rituala, balzamiranja do putovanja Podzemnim svijetom i posljednjeg suda. Hipoteza ovog završnog rada je: zagrobni život je temelj kulture egipatske civilizacije. Metode koje su se koristile za izradu ovog završnog rada su: deduktivna metoda, metoda analize, metoda dokazivanja, metoda klasifikacije te metoda kompilacije.

Završni rad se sastoji od četiri povezana dijela. Rad započinje povijesnim razdobljima nastanka egipatske civilizacije i kako se ona razvijala. Prvi dio obuhvaća povijesni razvoj egipatske kulture, svim njenim aspektima tj. religijom, umjetnosti, znanosti i društvenim poretkom, a završava egipatskim pismom. U sljedećem poglavlju navode se mitološka vjerovanja i vjerovanje u zagrobni život. Nadalje, poglavlje sadržava analizu pogrebnih rituala, njihovih grobnica i predmeta koji su se polagali u grobove, među ritualima poznatiji su balzamiranje i obred otvaranja usta. Treće poglavlje govori o temi egipatskih posmrtnih dokumenata. Analiziraju se posmrtni Tekstovi piramida i sarkofaga. U posljednjem poglavlju definira se posmrtni dokument pod nazivom Knjiga mrtvih i njeni tekstovi. Tekstovi sadrže zapise i ilustracije podzemnog svijeta. Također, u posljednjem poglavlju uspoređene su kršćanska i egipatska inačica onog što smatramo paklom.

2. EGIPATSKA CIVILIZACIJA

Egipatska civilizacija jedna je od najvećih drevnih civilizacija svijeta. Nalazila se u sjeveroistočnoj Africi, smještena duž rijeke Nil, gdje je danas smještena država Egipat. Prihvaćena povijest egipatske civilizacije računa se od 4000. godina prije Krista i naziva se Prednastično doba. Arhaisko razdoblje slijedi od 3100. do 2686. g. pr. Kr. Nakon toga slijede razdoblja Starog, Srednjeg i Novog kraljevstva. Razdoblje nakon XX. dinastije Ramzesa naziva se kasno razdoblje i egipatska civilizacija nakon toga umire.¹ Egipatska kultura građena je prema svjetonazoru koji se sastoji od dva dijela: zemaljskog, vidljivog i prolaznog te nebeskog, nevidljivog i vječnog. Cjelovitost njihove biti ovisila je o usklađenosti zemaljskog i nebeskog, pa su nastojali da zemaljski Egipat bude što sličniji idealu nebeskog Egipta. Cijelo kulturno i civilizacijsko ustrojstvo izgrađeno je u skladu s načelima Maat, koja predstavlja božicu istine, ispravnosti i pravde. Sve do kraja Novog Kraljevstva koje završava 1085.g. pr. Kr., Maat je predstavljala stvarnu vladaricu egipatske autentične kulture i temeljne etičke vrijednosti Egipta.² Međutim, iako je egipatska kultura trajala do Kleopatrine smrti do 30.g. pr. Kr. njena kultura počinje propadati završetkom Novog kraljevstva.

Egipćani su smatrali da se kultura sastojala od četiri aspekta: religije, umjetnosti, znanosti i društvenog poretka. Sva četiri aspekta bila su međusobno usklađena čemu svjedoče i mnoga veličanstvena djela i dugovječnost egipatske civilizacije i kulture.

Religija starih Egipćana temeljila se na vjerovanju u jedno univerzalno božanstvo koje su zvali Neter, što znači božanstvo, „Život“ koji se može manifestirati kroz različite oblike živih bića. No, o religiji će se nešto više reći u sljedećem poglavlju. Umjetnost izaziva jako veliku pozornost i smatra se idealiziranom i bez ikakve veze sa stvarnošću, potpuno je drugačija od današnje umjetnosti. Umjetnost se temeljila na prikazivanju kanona ljudskog tijela, koji su uvijek stavljali ljudsko tijelo u prvi plan i bilo je cjelovito, jer nisu slijedili zakone o perspektivama. Smatrali su da ljudsko tijelo treba predložiti kroz četiri dimenzije. Različiti dijelovi tijela prikazivani su u najkarakterističnijem obliku, tako su lice i noge uvijek prikazivani iz profila, dok su oko koje je bilo uvećano i trup prikazivali onako kako ih vidimo sprijeda. Time se htjelo prikazati kako čovjeka vidi duhovno oko, a svako djelo imalo je funkciju simbola sa značajnom porukom.³ Osim umjetničke funkcije svako djelo je imalo i pedagošku i duhovnu funkciju. Cilj i svrha egipatske umjetnosti bili su naučiti čovjeka

¹ Egipatska civilizacija, <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/egipatska-kultura/> (22.7.2017)

² Isto, (22.7.2017)

³ Isto, (22.7.2017)

umijeću življenja. Stoga, se izražavalo samo važno, ono što uzdiže čovjeka i čini njegov život dostojanstvenim. Umjetnost i arhitektura najveći su izražaj kulturne snage Egipćana.

Znanost je za tadašnje doba razvila neke discipline od medicine do astronomije, koje se ni dan danas se ne mogu objasniti. Sakralnu arhitekturu hramova, grobnica i piramida susrećemo u konstrukciji nekih antičkih građevina i gotičkih katedrala.⁴ Najbolji primjer znanosti Egipćana je Keopsova piramida, za koju se ne zna kako je sagrađena. Zahvaljujući konstrukciji piramide, ona nije sa svojom visinom i veličinom gubila na stabilnosti, što je vrlo čudno za doba u kojem je izgrađena. Mjere Keopsove piramide izražavaju udaljenost od Zemlje do Mjeseca i do Sunca te promjer Sunca. Precizno je orijentirana u odnosu na sve strane svijeta i određene zvijezde na nebu.⁵

Društveni poredak bio je znatno drugačiji od današnjeg jer su socijalni odnosi bili utemeljeni na drugačiji način. Muškarci su u obitelji imali analognu ulogu faraona u carstvu. Žene nisu bile u podređenom položaju i bile su izuzetno cijenjene u svim društvenim ulogama. Egipatska civilizacija kroz pronađene zapise veličala je vrijednosti žena kao ni jedna druga civilizacija. Društveni je poredak također bio znatno drugačiji od današnjeg jer su socijalni odnosi bili drugačije utemeljeni. Društvo je bilo podijeljeno u tri klase: klasa kraljeva-svećenika, njihovih savjetnika i učenika, klasa službenika i stručnjaka te klasa seljaka i obrtnika. Radnici su bili raspoređeni u udruženja ili bratstva, unutar kojeg su bila određena prava i dužnosti svakog pojedinog člana. Struktura društva bila je piramidalnog oblika s faraonom na vrhu piramide.⁶ To je bila primjerna univerzalnog modela organizacije koji postoji u prirodi, a Egipćani su poštovali zakone prirode i primjenjivali su ih u najvećoj mogućoj mjeri, imali su povjerenje u faraona. Danas takav oblik organizacije susrećemo na brodovima i u zrakoplovima, gdje putnici i osoblje imaju povjerenja u kapetana/pilota. Faraon je bio otac egipatskom narodu i služio mu je kao primjer i uzor. On nije bio vladar, nego predstavnik božice Maat, odnosno središte koje povezuje zemaljski i nebeski Egipat.⁷

Egipatska arhitektura poznata je čovječanstvu po sfigama i piramidama koje su zapravo hramovi i grobnice od kojih je do danas mnoštvo sačuvano. Neke od njih uvrštene su na popis sedam svjetskih čuda starog svijeta.

Egipatsko prvobitno pismo bilo je slikovno pismo pod nazivom hijeroglifi, gdje su slike određenih predmeta označavale taj predmet ili radnju koja se njime mogla izvršavati.

⁴ Isto, (22.7.2017)

⁵ Isto, (22.7.2017)

⁶ Isto, (22.7.2017)

⁷ Isto, (22.7.2017)

Slike su se pomoći tinte nanosile na trake napravljene od biljke papirus i na posude i vaze. Riječ „hijeroglif“ znači sveto slovo. Hijeroglifi predstavljaju jedno od najstarijih sustava pisanja, u početku su se upotrebljavali jednostavni oblici slikovnog pisma. Stoga, su hijeroglifi bili samo crteži od kojih je svaki imao svoje značenje i predstavljao neki predmet iz stvarnog života. Kao na primjer, kolut je predstavljao sunce, srp mjesec, ljudska figura čovjeka, a valovita crta vode.

Prvi hijeroglifi bili su piktogrami i oni nisu mogli prikazati nevidljivo kao misli, svjetlost, itd. Zbog toga su s vremenom hijeroglifi postali simboli pojmova. Kolut je tako počeo označavati dan, a srp noć. Takvi znakovi nazivaju se ideogrami. Idući korak u razvoju hijeroglifa bio je kada crteži više nisu predstavljali predmete, već glasove i slogove. Takvi hijeroglifi nazivaju se fonogrami. S vremenom su upotrebljavali piktograme, idiograme i fonograme te ih kombinirali, tako je egipatski način pisanja postao toliko složen da ga obični ljudi više nisu mogli razumjeti.⁸

⁸ Hijeroglifi, <http://www.znanje.org/i/i21/01iv10/01iv1017/hijeroglifi.htm> (23.7.2017)

3. VJERA I ZAGROBNI ŽIVOT

Vjera Egipćana zasnovana je na smislu života koji djeluje kroz stvaranje i održavanje zajedništva bića u svemiru. Ključnu ulogu imao je panteon bogova koji se ostvaruju putem četiri načela: ritam, polaritet, uzrok-posljedica i rađanje, koja su ujedno i načela koja djeluju u stvarnom svijetu. Gdje je čovjek razapet u prostoru svoje svijesti između života i smrti, užitka i boli. Panteon bogova odražava osnovna božanstva u egipatskoj mitologiji, a neki od njih su: Ra (bog sunca), Maat (božica istine i pravde), Anubis (čuvar nekropola, bog balzamiranja), Tot (bog mudrosti i pisar), Hnum (tvorac ljudskih duša), Heh (bog vječnosti) i Horus (zaštitnik faraona).⁹

Brojna božanstva u njihovim vjerovanjima imala su svoja imena i simbolični lik, obično kao čovjeka sa životinjskom glavama. Predstavljala su prirodne zakone, snagu i principe. No, Egipćani nisu vjerovali u životinje. Kako se danas ljudi koriste fonemskim pismom i kemijskim formulama da bi dočarali nešto, tako su se Egipćani koristili hijeroglifima, slikovnim pismom i svojim jezikom različitih simbola. Čovjekova sudbina povezivala se s putovanjem sunca na nebu, gdje se rađa na istoku, i putuje od istoka prema zapadu, pa opet od zapada prema istoku. Čovjekova duša tako oponaša put sunca od istoka gdje se rađa do zapada gdje umire. Smrt kao takvu smatrali su prijelazom iz zemaljskog u nebeski Egipat, za nju su se pripremali cijeli život. Njihov način življenja primjer je vladavine ljudskoga duha nad svim materijalnim.¹⁰

Prema vjerovanjima Egipćana čovjeka su stvorili bogovi. Religija je tako imala nekoliko bitnih funkcija kao što je funkcija regulacije etičkih normi razvoja društva i priprema za život poslije smrti. Velika pažnja pridavala se eshatologiji koja se odnosi na život poslije smrti, pogrebne rituale i običaje vezane za mumificiranje i ukop pokojnog. Život poslije smrti nazivali su *Duat* ili *Amenti* što znači *Drugi svijet*. Za neke je to preslika ovog svijeta gdje se oru njive, slavi i pije pivo, a za neke je predstavljao odlazak s poznatog svijeta u nebeski Egipat među bogove. Važan dio egipatske religije je i proročka tradicija koja je usko povezana s kultom. Prema kultu svijet su doživljavali kao posljedicu djelovanja božanskih sila. Proročka tradicija podrazumijeva da postoje ljudi koji imaju moći koje inače posjeduju samo bogovi te tako neki ljudi imaju moć da komuniciraju s bogovima. Riječ kult označava oblik izražavanja religijskih osjećaja božanstvima pomoću molitva i prinoseći darove nekom

⁹ Egipatska civilizacija, <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/egipatska-kultura/> (22.7.2017)

¹⁰ Isto, (22.7. 2017)

materijalnom objektu, primjerice kipu određenog božanstva kojem se klanjaju.¹¹ Kip ili slični materijalni objekti svojim oblikom privlače sile nad kojim ima vlast određeno božanstvo. Kulturni izražaji Egipćana bili su strogo propisani i odnosili su se na točno određeni ritual. Također, bile su propisane i norme o načinu molitve. Molili su stojeći ili klečeći ispred kipa božanstva, podizanjem ruku u visini glave i dlanovima okrenutim prema „božanstvu“.¹²

Pogrebni rituali i vjerovanje u zagrobni život dolaze iz kozmološkog simbolizma. Prema egipatskoj mitologiji čovjek je nekad živio u duhovnom svijetu, nešto kao današnja pretpostavka „raja“, u koje se njegova duša vraća nakon smrti. Ritualni postupci poput mumificiranja, prinošenja darova i magijskih obreda trebaju omogućiti duši povratak u izvorno stanje njegova bića. Prema Egipćanima čovjekova konstitucija složena je od više esencija koje se nakon smrti odvajaju od mrtvog materijalnog tijela koje oni nazivaju *Hat*. Svaka esencija je imala svoju ulogu tijekom života i sudbinu nakon smrti. Esencija *Akh* predstavlja što u prijevodu znači „svjetleće tijelo“ - nositelj koji preuzima ulogu tijela nakon smrti. Dobiva se mumificiranjem i u hijeroglifima se prikazuje kao ptica ibis. *Ankh* označava vitalnost i životnu energiju. Esencija *Ka* predstavlja niži aspekt duše koji sadržava neke od ljudskih potreba, primjerice, za hranu i piće. Boravi u svijetu živih, stanuje u grobnicama i hoda njima poput duha. Stanje čovjekova duha *Ba* označava dušu koja nakon smrti putuje u nebeski Egipat. *Ba* ima krila i predstavlja ju ptica s glavom pokojnika. *Haibit* je sjena čovjeka, a *Ren* je ime ili tajno nazivlje, bit svakog individualnog bića izražena magijskom formulom. Esencija *Ib* je srce instrument bogova, koje nakon smrti postaje svjedokom na posljednjem sudu o ljudskim djelima pokojnika. Voljni princip života koji se nakon smrti odvoji od individualne duše naziva se *Sekhem*.¹³ Također, *Sekhem* je oblik i egipatskog iscjeljivanja i bio je podučavan kao dio duhovne prakse u hramovima. Energija je povezana s božicom *Sekhmet*, čuvaricom i zaštitnicom *Sekhema*. Božica je povezana sa zvijezdom *Sirusom*, koje je prema vjerovanjima bila prisutna u stvaranju svijeta. *Sekhem* je još zaštitnica iscjeliteljskih znanosti i rata. Uništava samo ono što više ničemu ne služi, kako bi se moglo graditi opet iz temelja. *Sekhem* radi na principu uravnoteženja i usklađivanja svih aspekata bića. Podržava vlastite prirodne procese iscjeljenja duhovnog, duševnog, tjelesnog i emocionalnog stanja.¹⁴

Skup magijskih i obrednih tekstova povezanih sa pokopom pokojnika i vjerovanjima u

¹¹ Uranić, I., (2002.), *Stari Egipat- povijest, knjiženost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, str. 226- 235

¹² Ibid., str. 235

¹³ Ibid., str. 239-241

¹⁴ *Sekhem*, <http://www.positivehealth.com/article/reiki/sekhem-a-form-of-ancient-egyptian-healing> (12.9.2017)

zagrobni život nalazi se u *Knjizi mrtvih*.¹⁵

3.1. Pogrebni rituali Knjige mrtvih

Ritualni su počinjali riječima: „ Pozdrav tebi, veliki bože. Ja te znam i znam tvoje ime...“, a obavljali su se u kulturnim hramovima božanstava i u nekropolama gdje se obavljao kult mrtvih. Kult mrtvih je ritual komuniciranja s mrtvima, koji je podrazumijevao izgovaranje imena umrlog i prinošenje darova. Takvi darovi su se nazivali žrtveni darovi i podrazumijevali su hranu, vodu, mirise, pivo i cvijeće. U grobnicu se nakon prinošenja darova polagao žrtveni stol na kojem su bila ugravirana žrtveni darovi koje niži aspekt duše (*Ka*) konzumira. Vjerovalo se da izgovorena riječ ili molitva ima učinak na nevidljivu stvarnost i da preko nje može djelovati i na stvarnost našeg svijeta.¹⁶ Nakon smrti ime umrlog započinjalo bih s imenom „ Oziris “, kao što bi se kod nas nazivao pokojnik. Obredno balzamiranje trajalo je oko sedamdeset dana i bio je to vrlo složen postupak. Nakon balzamiranja slijedi obred otvaranja usta, zadnji obred prije odlaska u zagrobni život. No, o tome će se više pisati u idućim potpoglavljima.

3.1.1. Grobnice i hramovi

Cijela arhitektura starih Egipćana usmjerena je na hramove i grobnice egipatskih kraljeva. Arhitektonska djelatnost egipatske kulture očitovala se prvotno u izgradnji hramova, a zatim kroz grobnice kraljeva. Prve grobnice bile su jednostavne, građene su u doba prve tri dinastije tzv. mastabe. Arapska riječ mastaba znači klupa, po čemu su i arapski radnici ovako nazivali ovu vrstu grobnica. Mastabe su pokrivale duboko iskopane grobnice, čiji su ulaz prekrivali kameni blokovi. Ovakva grobnica imala je mrtvačku komoru, spremište za pokojnika i nekoliko dvorana.¹⁷ Kako su egipatske grobnice bile vrlo bogato opremljene, a uz pokojnika bi se pokapalo mnoštvo skupocjenih predmeta kao bi mu pomogli u zagrobnom životu, uobičajena pojava u Egiptu bila je krađa grobnica. Tako je po vjerovanju u zagrobni život bilo vezano za postojanje tijela koje je trebalo spremiti da do njega kradljivci ne bi mogli doći. Međutim, ni gradnjom piramida nisu bili sigurni da će kraljevo tijelo ostati netaknuto. Arhitekt Imothep je za faraona Đosera sagradio grobnicu s grobnom komorom koja neće omogućiti pristup kradljivcima. Piramida je nastala od šest mastaba jednu povrhu druge i tako je nastala stepenasta piramida Đosera kod Sakkare. Grobna komora nalazila se u

¹⁵ Uranić, I.,(2002.), *Stari Egipat- povijest, knjiženost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb, str. 241

¹⁶ Ibid. ,str.235

¹⁷ Novak,G., (1967.), *Egipat*, JAZU, Zagreb, str. 66-68

unutrašnjosti, ispod zemlje. Piramida je ograđena širokim zidom unutar kojeg su postavljena dva hrama.¹⁸ Za vrijeme tri vladara koju su vladali jedan za drugim sagrađene su silne piramide kod Gize. Oko svake piramide nalazile su se manje piramide kraljica i članova kraljevske obitelji.

Piramide ovih vladara najpoznatije su piramide svijeta. Uz Keopsovu, Kefrenovu i Mikerinovu piramidu nalaze se i male piramide njihovih žena. Nadalje, one su građene isključivo da čuvanje kraljevskog mrtvog tijela i da osiguraju zagrobni život. Ispred svake piramide postavljen je hram i dvorane za čuvanje grobnih predmeta koje su kraljevima/bogovima bili potrebni u zagrobnom životu. Tako se ispred Kefrenove piramide danas nalaze iskopine hram i sfinge.¹⁹ Konceptija piramida bila je vrlo složena. Dugački hodnici vodili su do ulaza u piramidu, a najčešće su bili smješteni na sjevernoj strani piramide. Silazna galerija pružala je pristup pogrebnim sobama. Pogrebne sobe služile su da zaštite i čuvaju sarkofage s mumijama faraona. Pogrebna soba su sadržavale stol na kojem je obitavao sarkofag mumije, oko sarkofaga nalazile bi se kovčezi s kanopskim vazama i stvarima koje je faraon za vrijeme života htio ponjeti sa sobom u zagrobni život te kip koji je bio zamjenski dom za ka. Zidovi soba su bili ispisani hijeroglifima. Tekstova piramida. Magičnim svojstvima Tekstova piramida pridonjela je sunčeva arhitektura s zvijezdama i njihovim kretanjima.²⁰

Egipatski hramovi su građeni zbog vjerovanja da bogovi u nekim svojim oblicima borave na zemlji i da im je potrebna kuća u kojoj će boraviti i svetkovati svoje svečanosti. Stoga, su Egipćani bogovima gradili kuće kao i svojim vladarima/faraonima. Hramovi su prvotno bili građeni od drva, na vratima su bili drveni pragovi i stupovi, a ispred drvena ograda. Za vrijeme 3. dinastije razvijaju se kraljevske palače koje dobivaju monumentalnije oblike.²¹ Hramovi se od doba 2. dinastije grade iz kamena, koji je zamijenjen kamenim blokovima za vrijeme 4. dinastije, kakvi se nalaze na Kefrenovom hramu. Hramovi su se gradili prema potrebama mjesta na kojem se počinjala gradnja. Najoriginalniji primjer za to je hram u čast boga sunca Ra u Deir-el-Bahariju.²² Glavna prostorija bila je prebivalište božanstva i bila je skrivena u unutrašnjosti i tami. Centar hrama predstavljao je obelisk pred kojim je bio postavljen oltar, a okolo njega dvorište koje je služilo za klanje životinja koje su

¹⁸ Ibid., str. 68

¹⁹ Ibid., str. 68-69

²⁰ Janot, F., (2009.), Kraljevske mumije-besmrtnost u starom Egiptu, Stanek d.o.o., -, str. 315

²¹ Novak, G., (1967.), Egipat, JAZU, Zagreb, str. 68

²² Ibid., str. 68

se prinosile kao žrtve. Obelisk je samo kulturni simbol božanstva.²³

Najljepši „nakit“ hramova bili su njegovi stupovi, koji su se nizali oko dvorišta i pridržavali plafon, a bili su ukrašeni raznim slikama, hijeroglifima i reljefima. Stoga, je umjetnost Egipćana također sačuvana kroz hramove i grobnice. Čovjek se pravilno slikao tako da su mu vidljiva oba ramena i pupak, glava u profilu, noge ako stoji kao da korača, a ako sjedi jedna do druge. Međutim, to je vrijedilo samo za kraljeve i velikane.²⁴

3.1.2. Grobni predmeti

Prema vjerovanjima tijelo pokojnika trebala je zaštita na putovanju u zagrobni život. Svećenik je na tijelo pokojnika stavljao amulete koji su imali energiju koju su prenijeli na tijelo, pokojnik je mogao nakon toga krenuti u zagrobni život, a magija iz amuleta bila mu je jamstvo za preživljavanje.²⁵ Tako su na Tutankhamonovu mumiju bila položena najmanje sto četrdeset i tri vrijedna predmeta. Amuleti su bili nadopuna u procesu balzamiranja. Položaj određenih amuleta ili drugih vrijednih predmeta određenih oblika usavršavao je čitav proces balzamiranja. Najčešće su bili izrađeni od specifični i rijetkih materijala. Njihova zaštitna moć prvotno se materijalizirala u svijetu živih, imali su važnu ulogu u svakodnevnom životu Egipćana. Pomagali su čovjeku u izbjegavanju opasnosti kao što su bolesti, ozljeda i najvažnije uboda škorpiona. Također, poprimali su i oblike raznih božanstava, kao na primjer božice Taueret, koja je upravljala rođenjima, prikazivana je kao trudni nilski konj. Posjedovanje što većeg broja amuleta bila je poželjna, zbog poboljšanog magičnog svojstva. Međutim nisu svi mogli zbog svog ekonomskog statusa priuštiti si amulete od rijetkog dragog kamenja. Najpoznatija amuleta je skarabej srca, čiji je položaj bio na prsnom košu ili u trbušnoj šupljini. Egipćanima je srce bio važan organ koji je predstavljao središnji dio ljudske inteligencije i osjećaja. Srce kao intimna srž moralnog života svakog čovjeka. Nakon smrti, srce je igralo veliku ulogu u odlučivanju sudbine pokojnika na posljednjem sudu. Skarabej je zapravo kukac, najsvetija životinja drevnih Egipćana, zaštitnik je drevne regeneracije pokojnika. Amuleti su pružali zaštitu i životinjskim mumijama.²⁶ Amulet Tet predstavlja čvor koji su bogovi nosili oko pojasa, radio se od crvenog kamena, a sadržavao je natpis od krvi božice Izide.²⁷ Amulet Horusovo oko pokojnicima je magijom vraćao cjelovitost i integritet. Prema Tekstovima piramida Horus je svoje lijevo oko izgubio u borbi sa Setom. Nakon što

²³ Ibid., str. 69-70

²⁴ Ibid., str. 78

²⁵ Janot, F., (2009.), *Kraljevske mumije-besmrtnost u starom Egiptu*, Stanek d.o.o., -, str. 218

²⁶ Ibid., str. 225-227

²⁷ Ibid., str. 231

mu je oko bilo vraćeno Horus nije oko vratio u očnu šupljinu, nego je oko stavio u usta mumiji svoga oca, tako mu podarivši novi život.²⁸ Nadalje, amulet dva prsta predstavlja predmet kažiprsta i srednjeg prsta koji su prislonjeni jedan uz drugoga. Pronađen je na mumijama točnije na njihovom lijevom boku gdje se nalazio rez koji je načinjen tijekom balzamiranja. Uloga mu je bila da zatvori ranu načinjenu na boku.²⁹ Tutankhamonova mumija najpoznatije je mumificirano tijelo, a amulet u obliku naslona za glavu usko je povezan s njom, koji su mumifikatori stavili pod glavu mumiji prilikom završnog ritualnog obreda. Ovaj amulet imao je moć očuvanja tijela, koji je omogućavao život ka u zagrobnom životu. Svaki amulet imao je svoju magičnu formulu koju je bila uklesana na sam amulet i zapisana u Knjizi mrtvih.³⁰

Egipćani su imali običaje da prekriju preminulog faraona zlatom jer su vjerovali da zbog svoje svjetline može otjerati moći zla i tame, osobite one koje bi mogle uništiti tijelo mumije. Također, prekrivali su tijela i voskom zbog njegove boje koja je slična boji zlata i srebrom jer je podsjećalo na mjesječevu svjetlost.³¹

Doba Starog kraljevstva za mumifikatore donijelo je nove preinake u pokapanju faraona. Počeli su se koristiti predmeti koji bi u velikoj mjeri zamjenjivali lice pokojnika. Nakon što se cijelo truplo omotalo slojevima ožbukano platna na lice bi se stavljala pogrebna maska. Tijekom Srednjeg kraljevstva počela se koristiti maska klasičnog oblika koje su prekrivale lice i ramena. Lice na maski uvijek je izgledalo ljupko i nasmiješeno, kasnijim unapređenjem maske su se počele izrađivati od čistog zlata najbolji primjer takve maske je Tutankhamonova pogrebna maska. Maske su imale zaštitnu funkciju, što potvrđuju i hijeroglifi u piramidama. Također, i pogrebne maske imale su svoju magičnu formulu kojom bi pokojniku „pribavile novo lice“ u zagrobnom životu.³²

Pogrebna komora sadržavala je teški sanduk i konveksni poklopac koji je činio sarkofag. Pojavom sarkofaga došlo je do promjene pozicije trupla. Mumije su se do tada postavljale u pasivne položaje, koji su bili prikladniji za postupak balzamiranja. Pogrebna pozicija mumije bile je pasivna, tako da je položena na leđa s licem okrenutim na desnu stranu sarkofaga kako bi gledalo prema Horusovim očima. Kroz njegove oči mumija ja mogla promatrati što se događa izvan sarkofaga. Unutrašnjost sarkofaga bila je ukrašena natpisima i ilustracijama magijskog sadržaja koje se nazivaju Tekstovi sarkofaga. Prema vjerovanju

²⁸ Ibid., str. 234-235

²⁹ Ibid., str. 236

³⁰ Ibid., str. 237

³¹ Ibid., str. 239

³² Ibid., str. 263-265

sarkofag je služio da štiti i očuva tijelo od raspadanja. Tekstovi su bili popraćeni ilustracijama predmeta koje su pokojnici nosili sa sobom u zagrobni život. Žene su nosile parfeme, perike, ogrlice i proizvode za higijenu, dok su muškarci uzimali štitove, lukove i drugo oružje ili oruđe. Budući da je mogao vidjeti i izvan sarkofaga pokojnik je u svojoj pogrebnoj komori imao sve što mu je potrebno u zagrobnom životu. Međutim, sarkofazi su bili luksuzni pogrebni predmeti načinjeni za faraone i njihove obitelji i visoko pozicionirane osobe u društvu. Evolucija sarkofaga išla je od pravokutnog oblika do antropoidnog točnije cjelokupnog oblika poput čovjeka, a poklopac je sličio muškom ili ženskom tijelu.³³

Kako je tijelo faraona bilo „spremljeno“ u sarkofag koji ga je štitio tako je i faraonova utroba morala biti zaštićena u kanopskim vazama koje su čuvali bogovi. Danas se takve vaze mogu pronaći u svakoj muzejskoj kolekciji. Predstavljale su luksuz koji su imali faraoni. Kanopske vaze ukrašene su poklopcima koji su bili u obliku pokojnikove glave ili glave jednog od četiri Horusova sina. Nakon što je utroba izvađena, a određeni organi stavljeni u vazu u koju pripadaju, vaze su zapečaćene u posebnom sarkofagu koji su štitili Horusovi sinovi.³⁴

Volja faraona se morala ispunjavati i tijekom zagrobnog života, pa su tako uz faraone bili pokopavani kipići sluga, mlinara, pivara, pekara i nosača, kako bi njegove potrebe bile zadovoljene. Kipići su bili izrezbareni od grana tamarisa ili avokada. Grobnice nekih faraona poput Tutankhamonove imale su čak 413 kipića. Sluge su bile podijeljene na 365 radnika, jedan za svaki dan u godini, 36 predradnika i 12 osoba zaslužene za mjesečno nadgledanje.³⁵

3.2. Mumije

Mumija je naziv za mrtvo ljudsko ili životinjsko tijelo, čiji su organi namjerno sačuvani izlaganjem kemikalijama, nedostatku vlažnosti i zraka. Danas se za očuvanje tijela poslije smrti rabe termini mumificiranje i balzamiranje. Ovi termini upućuju da se tijelo premazuje smolama.³⁶ Riječ mumija potječe iz arapskog jezika što znači bitumen, vrsta katrana koja se upotrebljavala kao lijek. Međutim, katran nikada nije imao veze s mumijama, već se mislilo da su bile premazane katranom, jer su smole koje su korištene nalikovale katranu. Mumificirali su se prvotno samo vladari-faraoni. Dolina zlatnih mumija najvažnije je arheološki nalaz novijeg vremena. Tutankhamonova mumija jedna je od najpoznatijih mumija svijeta. Poznata je još zbog takozvanog Tutankhamonovog prokletstva, koje je zadesilo

³³ Ibid., str.270-273

³⁴ Ibid., str. 288-292

³⁵ Ibid., str. 332-337

³⁶ Ibid., str. 20

članove ekspedicije koji su otkrili grobnicu ovog faraona. Tutankhamon je imao samo devet godina kada je postao vladar, a vladao je punih devet godina. Umro je u osamnaestoj godini života od malarije, iako se dugo vjerovalo da je bio ubijen.³⁷

Pokojnik je mogao ići u zagrobni život jedino ako bi njegovo tijelo postalo mumificirano. Prema vjerovanjima bilo je iznimno važno sačuvati i dušu i tijelo te je tako balzamiranje postalo popularno.³⁸

3.2.1. Balzamiranje

Balzamiranje predstavlja pripremu mumije, a ono se sastojalo od sljedećih radnji: čišćenje tijela, depilacija, uklanjanje unutrašnjih organa kroz rez na trbuhu, drugo čišćenje tijela, tretman trbušne šupljine, dehidracija tijela pomoću vreća sušenog natrona, treće čišćenje tijela, punjenje trbušne šupljine i lubanje bitumenom, tretman noktiju, očiju i vanjskog dijela genitalija, mazanje i masaža tijela nakon dehidracije i stavljanje pločice koja pokriva rez na boku. Završne faze procesa pripremanja mumije su pohranjivanje utrobe u kanopske vaze, tretman noktiju i zamatanje tijela. Obred je trajao sedamdesetak dana.³⁹ Postoje mnogi zapisi i radovi u kojima su opisani rituali balzamiranja. Neki zapisi su Rituali balzamiranja pronađeni u Tebi u 19. stoljeću i papirusi Rituala balzamiranja Apisova bika. Depilirali su tijelo da bi se dobio privid mladosti. Dehidracija se obavljala punjenjem tijela pomoću vreća sušenog natrona i pokrivanjem sa soli, a trajalo je tri tjedna. Kada se tijelo počelo omotavati zavojima i tkaninama bilo je potrebno petnaest dana da se sasvim omota.⁴⁰

Anubis je bog balzamiranja i prema mitologiji on je podučio obične ljude balzamiranju, koji su čuvali tajnu balzamiranja. Bio je četvrti sin boga Raa i samo je on od svih bogova imao moć oživjeti mrtvoga boga. Prikazivan je kao crni šakal ili čovjek sa šakalovom glavom. Osim što je sam bio bog balzamiranja i onaj koji je mumificirao Ozirisovo tijelo, Anubis ima važnu ulogu u podzemnom svijetu. Njegova uloga je da bude aktivan vodič pokojnika kroz putove podzemnog svijeta i uvodi pokojnika u Sudbenu dvoranu, gdje će mu Oziris suditi za djela učinjena za njegovog života.⁴¹

Grk Herodot je u 5. st. pr. Kr. u svom djelu „Povijest“ opisao proces balzamiranja. Kroz cijelo djelo, osobe koje su se bavile ovim zanatom nazivaju se mumifikatori. Mozak iz

³⁷ Ibid., str. 20

³⁸ Egipatske mumije, http://www.skole.hr/dobro-je-znati/osnovnoskolci?news_id=5963 (5.8.2017)

³⁹ Janot, F., (2009.), Kraljevske mumije-besmrtnost u starom Egiptu, Stanek d.o.o., -, str. 182

⁴⁰ Ibid., str. 183

⁴¹ Ibid., str. 140-141

lubanje izvlačio se kroz nos pomoću lijekova i željezne kuke. Sljedeći korak bio je pomoću etiopskog kamena načiniti rez na desnom boku od 12 centimetara kroz koji bi se vadili unutarnji organi. No neki organi ostavljali su se u tijelu, među njima su srce i jezik. Srce i jezik kao organi imali su važnu ulogu u zagrobnom životu. Jezik je imao ulogu vezanu za hranjenje i govor, a srce za odlučivanje sudbine mumije na kraju putovanja kroz Podzemni svijet. Potom bi organe oprali i prekrili ih aromatičnim prahom. Nadalje, tijelo bi punili kasijom, mirhom i drugim začinima te zašili rez na boku ili su ga samo prekrili tkaninama natopljenima u smolu. Sedamdeset dana tijelo bi bilo prekriveno natranom da bi se isušilo. Nakon što bi razdoblje od sedamdeset dana prošlo, tijelo se opralo i cijelo zamatalo u tkaninu koja je s unutrašnje strane bila namazana smolom. Egipćani su često smolu koristili kao ljepilo. Broj radnji u procesu balzamiranja ovisio je o društvenom statusu pokojnika i njegove obitelji, što je društveni status bio niži to je bilo manje radnji u procesu balzamiranja.⁴²

Uabet je bila takozvana dvorana za balzamiranje, no povijesni izvori o ovim oblicima građevina vrlo su rijetki. Sastojala se od četiri prostorije, od kojih je jedna komora bila u obliku obrnutog slova „L“, druga komora bila je najveća pravokutnog oblika, treća komora služila je za balzamiranje, dok je četvrta komora služila kao skladište za predmete potrebne tijekom procesa kao na primjer vrčeva za smolu, ulja i masti. Mnogi vladari imali su u svojim palačama dvorane za balzamiranje.⁴³

Proces balzamiranja bio je podložan promjenama u različitim razdobljima, s time da je smatran zanatom. Koristile su se razne tehnike prilikom balzamiranja. Mrtvo tijelo najprije bi se postavilo na stol kako bi se mumifikator mogao oko njega slobodno kretati. Koristio se nakošeni stol koji je omogućavao otjecanje tekućina iz tijela. Na stolu je uvijek bilo uklesano tijelo lava koje je označavalo ponovno rođenje. Kasnija razdoblja za mumifikatore donijela su još dodatnog posla, među kojima je punjenje tijela tkaninama, platnom natopljenim u smolama, piljevinom, pijeskom, pepelom i sličnim materijalima kako bi ispunile šupljinu i kako bi izgledalo živopisnije. Nakon zadnjeg čišćenja tijelo bi se prskalo parfemima i aromatičnim uljima. Poslije prvog zamatanja, vezala su se stopala i šake. Potom, nadlaktice i ostatak ruku. Kada je bio gotov s rukama, mumifikator bi nastavio sa zamotavanjem prsa i trbuha. Sljedeći korak bio je oprezno zamatanje glave nakon posljednjeg pomazivanja. Zavoj glave zamotavao se dijagonalno. Na kraju procesa balzamiranja obavljalo se zamatanje nogu. U Ritualu balzamiranja zapisano je kako su mumifikatori koristili šesnaest različitih vrsta

⁴² Ibid., str. 186

⁴³ Ibid., str. 188-189

tkanina. Komadi tkanine često su bili numerirani da bi se lakše prepoznalo gdje se koji zamotava i u kojem stadiju.⁴⁴

Mnogi termini poput nož za seciranje, retraktor, igla, kuka za odstranjivanje mozga, medjat skalpel, pesešekaf alat, štrcaljka, žlica za nosnice, svjedoče o postojanju alata koje su koristili mumifikatori prilikom obrade trupla. Kako su se mumifikatori s vremenom morali prilagođavati nadolazećim razdobljima i kako bi si olakšali buduća obredna balzamiranja, izrađivali su sami svoje alate. Nekolicina alata pronađena je u grobnicama velikih faraona kao pogrebno blago. Tako je nož za seciranje pronađen u Tutankhamlonovoj grobnici.⁴⁵

3.2.2. Obred otvaranja usta

Obred otvaranja usta prvi puta je spominje u Tekstovima piramida. U kip božanstava ili faraona bilo je potrebno udahnuti život uz pomoć magičnih obreda. Tako su se postepeno počeli obavljati i na mumijama kako bi mogle povratiti kontrolu nad svojim tijelom i osjetilima za novi život u svijetu mrtvih. Mumija bi se u tu svrhu postavljala uspravno, poput kipova bogova, te bi se obavljao obred koji se sastajao od površnog dodirivanja usta mumije već spomenutim paseškat alatom, uz izgovaranje magične formule. Formula glasi: „O, N., namjestio sam ti čeljust tako da se više nikada ne razdvoji. Ponovno sam ti otvorio usta paseškat alatom koji se koristio za otvaranje usta svakog boga i svake božice“.⁴⁶

Razlikuju se čak 75 procesa obreda otvaranja usta, za koji se upotrebljavaju posebni razni liturgijski instrumenti, masti, ulja, kreme koje su jedno korištene i tijekom balzamiranja. Spomenuti alat nužan je za ispravno provođenje obreda. Obred se tijekom razdoblja 21. dinastije više nije obavljao na mumiji već na njenom sarkofagu ispred ulaza u grobnicu. Obred je uključivao prinošenje prednjeg kopita odrezanog sa živog teleta, kako bi vitalna energija iz kopita prešla na mumiju. Isto tako je bilo i s prinošenjem srca teleta. Prinosile su se uvijek dvije žrtve. Prinošenje žrtvi označavao je kraj obreda. Prije zatvaranja sarkofaga svećenik je stavljao primjerak Knjige mrtvih pokraj balzamiranog tijela. Zatim bi se sarkofag odnio u pogrebnu komoru. Nadalje, sarkofag bi se stavio pod zaštitu bogova. Završetak obreda smatrao se kada je grobnica zapečaćena.⁴⁷

⁴⁴ Ibid., str. 194-204

⁴⁵ Ibid., str. 205- 206

⁴⁶ Ibid., str. 308

⁴⁷ Ibid., str. 309

4. EGIPATSKI POSMRTNI DOKUMENTI

Smrti i zagrobnom životu stare civilizacije pridavale su poseban status. Život i smrt su lice i naličje ljudskog postojanja. Bilo bi bolje reći da se jedan život činio kao putovanje koje se dijelilo na nekoliko postaja od kojih su „ zemaljski “ i „ nebeski “ život bili jednako važni dijelovi. Ukop pokojnika bio je od iznimne važnosti za Egipćane. Stoga se gradnji i opremanju grobnice pridavala velika pažnja. Prema njihovom vjerovanju Egipćanin je trebao umrijeti gdje je rođen i pokopan. Svi pogrebni obredi bili su precizno propisani, tako je u Egiptu sve vezano za sakralno imalo svoje značenje, pa čak i prelazak preko praga hrama. Niti jedna druga civilizacija svijeta nije imala tako optimističan pogled prema smrti. Egipatsku posmrtnu literaturu čine pogrebni tekstovi. Pogrebni tekstovi nalaze se u piramidama, sarkofazima i Knjigama mrtvih.

4.1. Tekstovi piramida

Prve zapise ili najstariju religioznu literaturu nalazimo u doba Starog kraljevstva za vladavine 5. i 6. dinastije. Uklesani su na zidove odaja i prolaza piramida koje su podigli faraoni, a pisani su hijeroglifima. Tekstovi piramida su sastavljeni na temelju starih, još nepronadenih ili izgubljenih tekstova. Obred uklesan u piramidi faraona Tetija pronađen na stelama ukazuje da potječu iz vremena vladavine petog kralja 2. dinastije. Takvi zapisi ukazuju na ranije postojanje kulta sunca. Tekstovi opisuju putovanje faraona prema nebu gdje ga prihvaća božica Nut. Nadalje, sastoje se od magijskih formula, molitvi, zazivanja i upozorenja faraonu na opasnosti ili prepreke koje ga čekaju na putu u zagrobni život. Faraoni se nazivaju „ sinovima boga Raa “, povezujući se sa suncem na nebu. Bog sunca Ra danju plovi svojom lađom s istoka na zapad, a noću Podzemnim svijetom od zapada prema istoku. Uzdiže se kao Khepri, izlazeće sunce, a zalazi kao Atum, noćno sunce.⁴⁸

Razni tekstovi se ponavljaju, ali se brojni i razlikuju među pojedinim piramidama. Najstariji tekstovi potječu iz Unasove piramide, imaju 283 poznata odlomka, ali sadrži i neke koji se ne pojavljuju u drugim piramidama. Najmlađi tekstovi nalaze se u piramidi Ibija i njeni odlomci ne nalaze se u starijim verzijama tekstova.⁴⁹

S obzirom na karakter tekstova prepoznato je pet osnovnih vrsta. Prva vrsta su dramski tekstovi koji imaju formu govora i djelovanja. Odnose se na grobnu opremu, ritual otvaranja

⁴⁸ Massey, G., (2008.), Egipatska knjiga mrtvih- Misteriji Amente, CID-NOVA, Zagreb, str. 5-9

⁴⁹ Ibid., str. 9-10

usta i druge rituale. Potječu iz razdoblja 2. i 3. dinastije. Druga vrsta ima oblik mitoloških priča, a tu svrstavamo formule, himne, kulturni simboli i ritualni predmeti. Nadalje, postoje litanije u obliku strofa i stihova koje čine nabranje naziva i imena koja se odnose na nebeske stvari kao primjerice na krunu. Smatra se da takvi tekstovi potječu iz 4. dinastije. Najveću kategoriju Tekstova piramida čine glorifikacije. Glorifikacije su tekstovi kojima su se slavili, veličali i hvalili bogovi i božice. Magijski tekstovi čine posljednju kategoriju, a iz njihove jezične forme svrstani su među najstarije tekstove koji potječu iz ranog arhaičnog razdoblja. Nakon Starog kraljevstva tekstovi piramida počinju se pisati u grobnicama državnih službenika i drugih istaknutih osoba.⁵⁰

4.2. Tekstovi sarkofaga

Početkom razdoblja Srednjeg kraljevstva stranice sarkofaga počinju se oslikavati i zapisivati hijeroglifima, pa ih zbog toga zovemo Tekstovi sarkofaga. Također, neki su zapisani na zidovima grobnica, na stelama i maskama mumija. Tekstovi su pisani u stilu razdoblja Starog kraljevstva. Neki odlomci su već poznati kao Tekstovi piramida te su prepisani na sarkofage u novijim razdobljima. Jedan od zanimljivijih tekstova nalazi se na sarkofagu kraljice 11. dinastije Mentu-hetep. Neki od dijelova Knjige mrtvih prepisani su i korišteni do 200. godine naše ere. Bog Raa u razdoblju Srednjeg kraljevstva vlada danju, a bog Oziris noću. Detaljno se opisuje putovanje duše kroz podzemni svijet Amente. Amenta se odlikuje brojnim opasnostima za dušu umrlog jer na samom početku puta mora odabrati između dva puta, plavi vođeni ili crni kopneni koji su razdvojeni „Jezerom vatre“. Oba puta su puna opasnih životinja pored kojih duša pokojnika može proći samo ako im znam ime. Na samom kraju putovanja duša dolazi do neba, gdje vlada bog Oziris, gdje se izvodi ritual vaganja srca, a nakon toga živi na nebeskim poljima među bogovima. Nakon smrti sudbina faraona nešto je drugačija. Kako faraon prođe sve opasnosti Amente i ritual vaganja srca, pridruži se bogu Raa na njegovoj lađi kao njegov pratitelj milijunima godina.⁵¹

⁵⁰ Ibid., str. 10

⁵¹ Ibid., str.10-11

5. KNJIGA MRTVIH

Početkom 18. dinastije, vladalo je razdoblje Novog kraljevstva, počinjale su se graditi grobnice u skrivenim tebanskim brežuljcima na zapadnoj obali rijeke Nil. Danas to područje nazivamo Dolinom kraljeva i smatra se svetim tlom. Vladari od 18. do 20. dinastije ondje su izgradili svoje grobnice. Grobnice tih vladara sadržavaju zapise koje nazivamo Knjigama mrtvih. Knjige mrtvih pisane su na papirusu s mnoštvo ilustracija. Sadržavaju velike zbirke tekstova, čarolija, zazivanja, molitvi, litanija, himni i magijskih formula. No, mnogi od odlomaka preuzeti iz već spomenutih Tekstova sarkofaga i Tekstova piramida.⁵² Papirusi ovog posmrtnog dokumenta sadrže broje ilustracije različitih aspekata Podzemnog svijeta (slika 1). Slika predstavlja papirus Knjige mrtvih na kojoj je ilustriran bog Anubis koji stoji pored mumije ispred grobnice.

Slika 1. Papirus Knjige mrtvih

(Izvor: <http://www.znanje.org/i/i24/04iv05/04iv0503052425/zanimljivosti/jeste%20li%20znali.htm>, 8.7.2017)

Najstarija knjiga zove se *Knjiga o onome što je u Duatu*, koja sadrži dvanaest podjela koje označavaju sate kojima sunčeva lađa putuje od zapada prema istoku. Krajem 18. dinastije pojavljuju se i zapisi slični *Knjizi o onome što je u Podzemnom svijetu*, koja uključuje mitološke teme. Kao primjer, u *Knjizi vrata* peti sat sunčevog putovanja događa se u Sudbenoj dvorani boga Ozirisa. Nadalje, *Knjiga dana i noći* prikazuje kako božica neba Nut

⁵² Ibid., str.12

jede večernje sunce te ga ponovno rađa u zoru.⁵³

Knjiga mrtvih je egipatski posmrtni dokument koji sadrži skoro 200 poglavlja ili odjeljaka. Knjiga mrtvih nije cjeloviti dokument jer mnogi pronađeni papirusi ne sadrže cjelovite tekstove. Pokojnik je uz svoje mumificirano tijelo u sarkofagu uvijek imao kopiju Knjige mrtvih, u kojoj su bile pisane riječi, molitve, čarolije i dr. Knjiga sadrži najstarije religiozno štivo. Postoji mnogo dokaza o tome da je Knjiga mrtvih nastala prema mitologiji, a ne obrnuto. Primjer tomu je kako se zmija oduvijek smatrala zlim reptilom, obmanjivačem ljudskih bića ne samo u egipatskoj kulturi već u svim kulturama i religijama svijeta. Tako su mitovi stvorili određene pogrebne rituale u kulturama.⁵⁴

Knjiga mrtvih se otvara nakon uskrснуća pokojnika, koji se nakon uskrснуća nalazi u svijetu Amente. Prve riječi rituala glase: „ O, Biće Amente, That vječni kralj je ovdje! “ Svatko tko je umro bio je u posjedu duše koja prolazi Amentom da bi utjelovala u Ozirisu. Knjiga mrtvih nije naslov koji je poznat Egipcanima, a odnosio se na ove tekstove. Taj naslov dali su egiptolozi jer su papirusi pronađeni u grobovima pored tijela pokojnika. Egipćani su tekstove nazvali „ Knjiga izlaska u Dan “, koja podržava koncept da se Amenta nalazi između dana i noći te da se iz njega može izaći kao sunce kada izlazi na istoku.⁵⁵

5.1. Mit o Ozirisu

Mnogi staroegipatski tekstovi sadržavaju različite verzije mita o Ozirisu. Najprecizniji se smatra Plutarhov koji potječe iz prvog stoljeća. Oziris je bio drevno božanstvo žita koje se povezivalo s plodnosti. Mit o Ozirisu može se sažeti u nekoliko događanja. Božica neba Nut i bog zemlje Geb roditelji su posljednjih pet bogova u nizu kozmogeneze, a to su Oziris, Set, Izida, Neftis i Horus. Oziris je kao prvorodeni sin preuzeo očevo prijestolje i vladao Egiptom. Oziris je jedino božanstvo koje se ne povezuje s ni jednim životinjskim oblikom. Bogovi se od ranih vremena prikazuju kao ljudi, životinje, poluljudi i poluživotinje. Njegova žena bila je Izida, dok je njegov brat Set bio oženjen s Neftis. Set je želio preoteti prijestolje svom bratu Ozirisu pa ga je stoga odlučio ubiti. Set je naveo Ozirisa da isproba sarkofag koji mu je poklonjen, u kojeg ga je zatvorio i bacio u rijeku Nil. Međutim, postoje i druge verzije Ozirisova ubojstva. Druga verzija navode da je Set utopio svog brata. Nakon njegove smrti, Izida kreće u potragu za njegovim tijelom. Nakon što ga je pronašla u Biblosu u krošnji jednog drveta, Izida je začela s Ozirisom sina Horsa. Međutim, nakon toga Set ponovno

⁵³ Ibid., str.12-14

⁵⁴ Ibid., str. 15-21

⁵⁵ Naydler, J., (2006.), Egipat- hram univerzuma, CID-NOVA, Zagreb, str. 272

nalazi Ozirisovo tijelo, raskomada ga na četrnaest komada i razbaca ga diljem Egipta. Izida ponovno traga za dijelovima Ozirisovog tijela, u potrazi joj pomaže bog Anubis. Na područjima na kojima su pronašli dijelove tijela Izida podiže hram. Tako su prema ovom mitu svi egipatski hramovi Ozirisove grobnice. Bog balzamiranja Anubis mumificirao je Ozirisovo tijelo, nakon čega je on uskrsnuo i postao vladarom Amenti. Njegov sin Horus ga želi osvetiti te se bori sa Setom i dobiva vladavinu nad cijelim Egiptom. Oziris ostaje u Amenti, gdje omogućava vječni život svakom čovjeku. On je ujedno i sudac na posljednjem sudu nad svakom dušom i odlučuje može li ona sudjelovati u vječnom životu.

Oziris je u cijelom mitu protumačen kao prototip čovjeka i njegova života. Rađa se, postiže svoj vrhunac i umire. No, isto tako je uskrsnuo u drugom svijetu. Mit o Ozirisu se smatra najdubljom i najzrelijom religioznom idejom Egipćana.⁵⁶ Na zidovima grobnica i hramova Oziris je predstavljen u ljudskom obliku koji sjedi ili stoji omotan bijelim platnom iz kojeg mu izviru ruke, koje su spuštene uz tijelo ili prekrižene na prsima. Nosio je bijelu krunu ukrašenu perjem. Držao je u rukama znak moći koje je predstavljalo žezlo. U hijeroglifskim tekstovima nazivaju ga „Gospodarom vječnosti“.⁵⁷

5.2. Božanstva smrti

Božanstva smrti predstavljaju Ozirisova božanstva koja su ujedinila u sebi drevne bogove koji su povezani sa smrću. Međutim, neka su božanstva zadržala prvobitni značaj kao pogrebni bogovi i nisu uvrštena u mitologiju velikih bogova.

Sekret ili Sokaris je bio božanstvo ranog razdoblja, koje poprima oblik kopca ptičara. Bog je memfinske nekropole na zapadnoj obali Nila, kao bog tame i raspadanja u zemlji. Nazvan je i Gebovom dušom. Već u doba Starog kraljevstva poistovjećivali su ga s Ozirisom. Zajedno s Ozirisom i Ptahom čini trijadu božanstva. Trijadu su prikazivali kao božanstvo patuljka s debelim udovima i velikom ćelavom glavom s rogovima i perima ili skarabejima koji je predstavljao Kheprijeve stvaralačke moći. Tijekom kasnog razdoblja trijada se prikazivala u obliku bika kao što se i tada prikazivao Oziris. Sekretovo podzemno kraljevstvo predstavljala je pješčana pustinja, da bi ga bog sunca Raa prešao njegova lađa morala se pretvoriti u zmiju. Glavni žrtvenik zvao se „Vrata putova“ i nalazio se ispred ulaza u kraljevstvo, uloga mu je bila da tješi srca umrlih. Slikovno su ga prikazivali kao mumiju s

⁵⁶ Uranić, I., (2005.), *Ozirisova zemlja- Egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Školska knjiga, Zagreb, str.82-85

⁵⁷ Janot, F., (2009.), *Kraljevske mumije-besmrtnost u starom Egiptu*, Stanek d.o.o., -, str.139

jastrebovom glavom.⁵⁸

Selket je bila božica škorpiona koju je štovao jedan preddinastički kralj poznat pod nazivom Kralj štipavac. Kao jedna od božica zaštitnica četiri izvora Nila, pa je stoga bila povezana i s plodnošću. U Podzemni svijet je došla kao čuvarica Apepe. Nakon što je postala žena božanstva zmije s ljudskim udovima pod nazivom Nekhebkaua, kojeg su smatrali jednom od zvijeri koja živi u podzemnom svijetu. Selket je tada opisana kao ona koje je mrtve vezala lancima. Međutim, u razdobljima kada su njena muža smatrali dobrotvornim božanstvom koje nabavlja hranu za duše mrtvih i Selket je smatrana dobrotvorni božanstvom. Najčešće su je prikazivali kako pomaže Izidi pri obavljanju pogrebnih obreda za Ozirisa i njegovanju djeteta Horusa. Slikovno su je prikazivali kao ženu sa škorpionom na glavi, kako s Izidom stoji kod podnožja lijesa. Njena glavna uloga bila je slična Izidinoj, a to je da štiti mrtve.⁵⁹

Gospodarica Zapada, točnije kraljevstva mrtvih ili zemlje zalazećeg sunca bila je Mertseger ili Meretseger. Mertseger u prijevodu znači „ona koja je draga onome koji stvara tišinu“, kojeg predstavlja bog Oziris. Simbolizirala je tebansku nekropolu, a živjela je na strmoj gori koje je bila iznad Doline kraljeva gdje su sahranjeni u stijenama faraoni Novog kraljevstva. Opisana je kao lav, zbog svoje naravi da grijeh kažnjava bolešću te kasnije smrću za one koji joj nisu pokazali poštovanje. Međutim, ona je bila dobrotvorno božanstvo koje je štitilo ljude od zmija ureus. Ureus je bila vrlo zaštitnički moćna, ali i smrtonosno sredstvo mnogim faraonima. Mertseger slikovno je prikazana kao žena s kobrinom glavom ili kao kobra.⁶⁰

Bog Horus je imao mnogo žena i potomaka, a Horusova četiri sina koji se svrstavaju u božanstva smrti imao je s božicom Izidom. Mit kaže da su se rodili iz lotosovog cvijet, zvali su ih još i sinovima Geba. Bog Anubis u Ozirisovom mitu im je zadao dužnost da balzamiraju, vrše obred otvaranja usta i da sahranjuju. Prvo su sahranili Ozirisa, a potom ljude općenito. Horus kasnije određuje svoje sinove kao čuvare glavnih strana svijeta. Horusovi sinovi zamišljeni su kao čuvari četiri Kanopske vaze ili žare. Kanopske vaze su posude koje se koriste prilikom balzamiranja, u njih se stavljaju utrobe preminulih koje se odstrane prije balzamiranja. Vaze su bile povezane s četiri božice koje su štitile tijelo. Izida je bila povezana za vazom koja je sadržavala jetru, koju je čuva Imset, sin Horusa s čovjekovom glavom koji predstavlja jug. Božica Netfis bila je povezana sa vazom koja sadržava pluća, koju čuva

⁵⁸ Ions, V., (1985.), Egipatska mitologija, OTOKAR KERŠOVANI, Opatija, str. 114

⁵⁹ Ibid., str.114

⁶⁰ Ibid., str. 114

Hapy, koji predstavlja sjever, a predstavljen je s glavom majmuna ili psa. Duamutef bio je predstavnik istoka sa šakalovom glavom, on čuva vaze koje sadržavaju želudac, a povezana je s božicom Neit. Predstavnik zapada bio je Selket i čuvao je vazu koja sadrži crijeva. Kanopske vaze su imale čepove s ljudskim glavama sve do 18. dinastije, nakon koje su čepovi predstavljale glave Horusovih sinova. Njegovi sinovi imali su ulogu i u podzemnom svijetu. Prikazivali su ih kako stoje u lotosovom cvijetu pred Ozirisovim prijestoljem u sudnici.⁶¹

5.3. Putovanje Podzemnim svijetom

Nakon smrti od mumificiranog tijela bi se odvojila *ba*, koja predstavlja dušu. *Ba* prolazi podzemnim svijetom kako bi bila ponovno oživljena i spasila se od druge smrti. Podzemni svijet shvaćen je kao sveprisutno. Nikada nije bilo određene lokacije na kojoj se nalazi Amenta kao fizička lokacija, samo postoji psihička i mitografska lokacija. Egipćani vjeruju da se nakon smrti odlazi u Amentu. Također, nekolicina ljudi kao što su svećenici i magičari mogli su ući u Amentu za života. Amenta je bila drugačije mjesto od grčkog Hada gdje su oni koji su kročili u njega bili svedeni na duhovnu egzistenciju bez nade za promjene. Amenta je putovanje koje se sastajalo od niza poricanja i suđenja. Tijekom putovanja osobe je postajala sve više svoja i usklađivala se s nekim božanskim bićem.⁶² Stoga, je Amenta najbliži opis onoga što kršćani nazivaju čistilištem. Glavni izvori kojima je opisano putovanje Amentom je Knjiga mrtvih. Međutim, nije jedina literatura koja opisuje što se događa s dušom pokojnika u zagrobnom životu, ali je najslikovitija. Poglavlja Knjige mrtvih opskrbile bi pokojnika molitvama i izrekama. Prvi korak putovanja u Amentu je otvaranje vrata grobnice kako bi se *ba* oslobodila. „ Otvaranje vrata “ ovisilo je o tome da li je osoba imala moć u nogama. Sposoban je okrenuti se od fizičkog svijeta i uputiti se prema horizontu koji je označavao granicu između poznatog i nepoznatog. Pronalaženje puta iz grobnice u podzemni svijet Amentu naziva se Restau. Shvaćen je kao vrata koja vode iz jednoga svijeta u drugi, kojima prolaze saonice boga Sokara. Sokar je prikazan kao mješavina boga Horusa i boga Ozirisa. Kasnije je Restau-a zamišljen kao mjestu raznih putova, no niti jedna vrata se nisu direktno otvarala putniku. Stoga, se smatralo da se trebalo pozvati u pomoć vodiča. Najpoznatiji vodič po tim putovima bio je bog šakal Anubis. Šakali su živjeli na rubu pustinje u rupama u zemlji, svoje jazbine kopali su između civilizacije i divljine, Gornjeg i Donjeg svijeta, dana i noći.⁶³ On je zajedno s Horusom najvažniji pomagač na putovanju. Na

⁶¹ Ibid., str. 114-116

⁶² Naydler, J., (2006.), Egipat- hram univerzuma, CID-NOVA, Zagreb, str. 267-271

⁶³ Ibid., str. 271-274

slikovnim prikazima najčešće se prikazuje Anubis kako za ruku vodi pokojnika, a ispred njega nalazi se egipatska smokva koja je posvećena božici Nut. Vjeruje se da se pojavljuje među smokvinim granama i nudi ba hranu i piće.

Ulaskom pokojnika u Podzemlje nastaje potpuni mrak, jedan od znakova ulaska u Ozirisovo kraljevstvo. Prvo mu se obraća bog Atum riječima: „Dat ću ti duhovni sjaj, umjesto kolača i piva; dio srca, umjesto zadovoljavanja želja a ti ćeš pogledati moje lice i ništa ti neće nedostajati.“⁶⁴ Putnik pomoću tih riječi stječe hrabrost i snagu da nastavi putovanje. No, u Podzemnom svijetu sve je obrnuto od svijeta gdje je putnik živio. Zrcalni svijet gdje je poznato, zapravo nepoznato. Putniku je teško prosuditi kojim putem treba ići i zato se treba pripremiti i imati uz sebe Knjigu mrtvih koja je puna magijskih formuli i molitvi kako bi zaobišao opasnosti i prepreke toga svijeta.

Jedna od koncepcija Podzemnog svijeta je ona koje se zbiva u močvarnom području, u kojem je prevladavajući element voda. Za sve one koji su odabrali vodeni put bilo je važno uz sebe imati mapu. To područje nazivalo se Polje prodora. Prema Tekstovima piramida to područje se smatralo mjestom pročišćenja.⁶⁵ Slikoviti prikazi prelaska vodenog puta brodom uključivao je i ideju od splavaru koji čuva brod i prisutnost zmije Apofis ispod vodene površine. Brod u slikovnim prikazima ima simboličku moć koja predstavlja sposobnost duše da podnese sve kušnje i opasnosti. Podzemni svijet često je opisan kao mjesto bez zraka, a jedino što se tamo može udisati je maat ili istina koja je zrak bogova. Prema vjerovanjima disati nebeski zrak znači biti ponovno rođen u nebeskom Egiptu. Udišući zrak bogova pokojnik želi izbjeći sudbinu hvatanja u mrežu od strane babuna. Babuni su se smatrali čuvarima planina na istoku i zapadu, kroz koje je prolazilo sunce na izlasku i zalasku. Također, smatrali su se i svetim životinjama boga Tota.⁶⁶

Riba u egipatskim hijeroglifima nije predstavljala ništa lijepo. Od šest hijeroglifa sa znakom ribe četiri imaju negativnu konotaciju: odvratnosti, smrad, leš i nezadovoljstvo. Pošto je Podzemni svijet pretežito bio vodeno mjesto, a element vode za Egipćane bio je napućen Sethovim bićima: krokodili, voden konji i vodena zmija. Međutim, voda nije samo simbol negativnog stanja svijesti, već je i simbol pročišćenja. Tako je svaki egipatski hram imao sveto jezero u kojem su se svećenici ritualno kupali prije ulaska u hram.⁶⁷

Postoje dva puta: gornji plavi i donji crni. Plavi put označava vodeni, a crni kopneni te ih razdvaja takozvano „Jezero vatre“. Sedamnaesto poglavlje „Knjige mrtvih“ upozorava: „

⁶⁴ Ibid., str.277

⁶⁵ Ibid., str. 277-279

⁶⁶ Ibid., str. 297-299

⁶⁷ Ibid., str. 299-300

Glede Jezera vatre, oni koji namjeravaju prijeći preko njega, a koji su nečisti, past će dolje među noževe.“⁶⁸ Čim se odabere put kojim se želi ići, bez obzira koji se odabire dolazi se do dvojnih vrata, Vrata vatre i Vrata mraka. Vrata mraka štiti mumificirano ovnoglavo biće s noževima. Njegovo ime je „ Onaj koji se suprotstavlja zločincu “ i prvi je u nizu neprijateljskih bića Podzemnog svijeta. Da bi putnik prošao pored svih neprijateljskih bića morao je znati njihova imena. Suočiti će se na svom putu s Namrgođenim, Tlačiteljem, Glasnim, Drhtavcem i Onim koji je vruć. Međutim, nisu to svi demoni s kojima se putnik susreće, u zapisima piramida navedeni su još Skakač, Vatreći, Gutač, Budni, Onaj koji je oštar, Onaj čije je lice zastrašujuće, Onaj koji proklinje i dr.⁶⁹ Svaki od neprijatelja ima svoj životinjski oblik. Životinjski oblici s kojima se susreću su: prvi u nizu su spomenuti babuni, krokodili, divlje svinje, zmijske, polučovjek-poluživotinja. Krokodili prijete da će ukrasti magične moći i uništiti čovjekovu dušu. Sukobljavanje s krokodilima je na psihičkom planu. Putnik u podzemlju treba znati ime svakog krokodila kako bi mu se mogao suprotstaviti. Divlje svinje i zmijske putnik će savladati okretanjem glave neprijatelja ili vezivanjem istih. Nadalje, nakon što putnik zaveže zmijsku, on zabija noževe u ključne točke njezina tijela. Polučovjek-poluživotinja se naziva još i Koljač srca koji želi ukrasti, raniti ili ubiti srce putnika. Zaštititi se može čarolijama za osiguranje sigurnosti srca koje se nalaze u Knjizi mrtvih.⁷⁰ Kopneni put ima znatno manji broj demona, no oni nisu manje zastrašujući. Razlika između dvaju putova nije u broju demona, već u odnosu koji putnik ima prema Rauu i Ozirisu. Odabirom kopnenog puta putnik ima predanost bogu Raa, dok odabirom vodenog puta pokazuje predanost Ozirisu.⁷¹

Duh pokojnika zasnovan je na ljudskoj osnovi. Glavni cilj pokojnika kada uđe u podzemni svijet je da što brže izađe iz njega. Tako je Oziris pomoću svojih transformacija napredovao kroz Amentu, kao zmijska prošao je zemljom, kao krokodil kroz vodu, kao sokol zrakom, a kao šakal vidio je po mraku. Prolazak kroz Amentu bile su inicijacije za Ozirisa. Ulaz u dolinu Duat ima dvanaest zazidanih vrata na putu do Amente. Dvanaest vrata odnose se na dvanaest sati od zalaska sunca do svitanja.⁷²

⁶⁸ Ibid., str.303

⁶⁹ Ibid., str. 281-284

⁷⁰ Ibid., str. 304-313

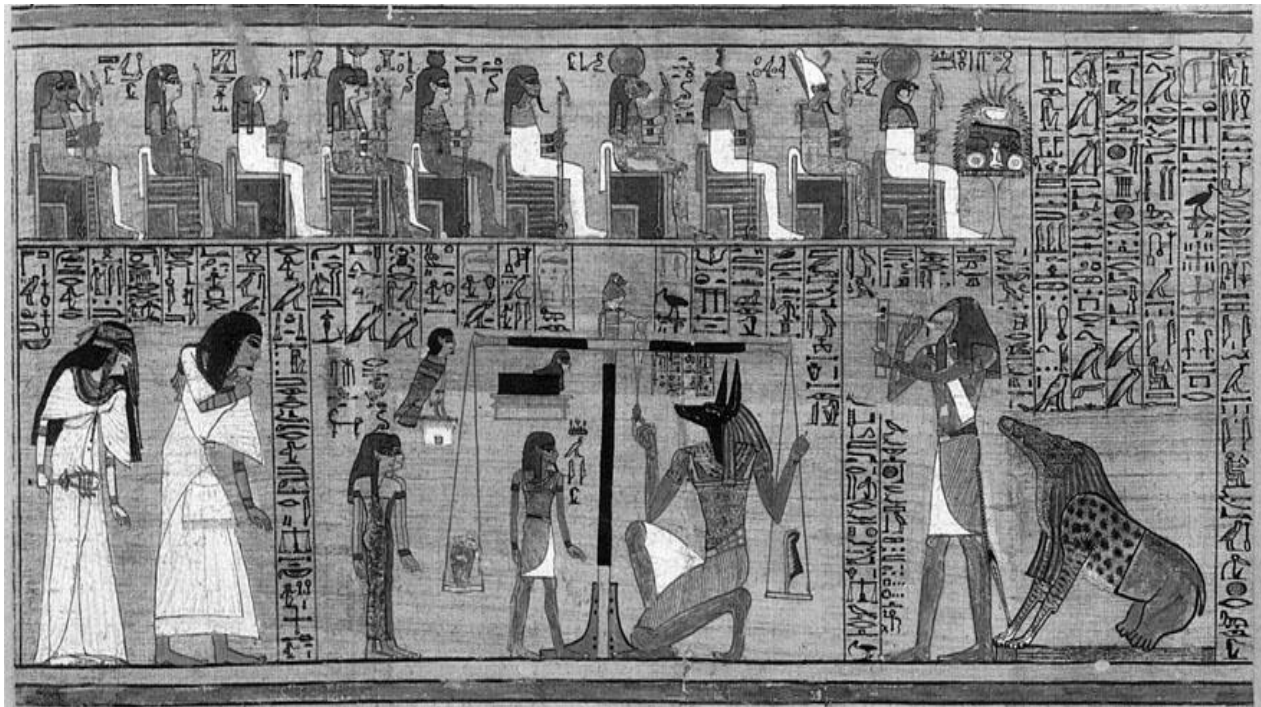
⁷¹ Ibid., str.285

⁷² Ibid., str.285-287

5.4. Sud nad umrlim

Sud nad umrlim bio je zadnji korak ka vječnom životu u nebeskom Egiptu. Anubis dovodi pokojnika pred Ozirisa i njegovu sudbenu dvoranu. Nakon ulaska u dvoranu putnik uoćava četrdeset dva boga koji predstavljaju četrdeset i dva područja Egipta.⁷³ U Sudbenoj dvorani bog Tot je zapisivao sudbinu pokojnika. Tekstovi piramida govore da bog Tot prilikom vaganja srca pokojnika i božice pravednosti Maat zagovara milost. Za Maat se vjerovalo da je početak i kraj moralnog zakona. Kako bi presuda imala pozitivan predznak on potiskuje ljudsku stranu vage. Umrlom se sudi za sve ono što je učinio tijekom svog života i za ono što nije učinio. Srce mora djelovati u skladu s istinom i zakonom. Pokojnik na sudu mora biti pravedan pred Ozirisom i drugim bogovima te on na suđenju govori: „Nisam bio otimač zemlje. Nisam iznuđivao i uzimao više nego što mi je dodijeljeno u obliku prvih plodova svakodnevnog rada.“⁷⁴ Pokojnik u sudbenoj dvorani očekuje pravdu jer mu sudi pravedni sudac. Međutim za razliku od kršćanskih vjerovanja pokojnik ne moli za oprost grijeha i za milost. Njihova vjera nije bila takva. Zna da će svoj karakter, ponašanje i na koncu cijeli život stavljati na vagu za sudbinu života poslije smrti (slika 2).

Slika 2. Vaganje srca

(Izvor: <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/religije-i-kultovi/izlazak-duse-na-svjetlost-sunca-egipatska-knjiga-mrtvih/>, 10.7.2017)

⁷³ Ibid., str.327

⁷⁴ Massey, G., (2008.), Egipatska knjiga mrtvih- Misteriji Amente, CID-NOVA, Zagreb, str. 133

Na posljednjem sudu pokojnici čije je srce bilo teže od Maat osuđeni su na umiranje u drugoj smrti, uništenje u plamenom jezeru. Prva smrt je bila ona na zemlji, a druga u Amenti. Vjerovanje u život i trajanje nakon smrti bilo je toliko duboko da su drugu smrt odnosno uništenje smatrali gorom sudbinom od vječne boli. Suđenje koje bi završilo uravnoteženim vaganjem gdje je srce bilo u ravnoteži s Maat, značila je za pokojnika vječni život na poljanama nebeskog Egipta.⁷⁵

Egipatski „raj“ bio je nagrada za sav poštenu rad tijekom života. Također, postojao je i prototip pakla sličan onome kršćanskom. Opisan je kao mrak, s vatrom i lancima. Okovani lancima bili su Set, Apapa i drugi Ozirisovi zli protivnici. No, ne za mučenje ljudskih duša. Egipatski „pakao“ nije predstavljen kao odredište vječnog bola, nego uništenje onih koji su bili zli. U egipatskom paklu ne postoji vječna muka, ali postoji deset paklova. Poznatiiji kao deset krugova osuđenih.⁷⁶ Oziris je tako prošao kroz vatru pakla u kojima su osuđeni podnosili svoje uništenje i dosegao vječni život. Plameno jezero se nalazilo na istoku, a kraj puta na zapadu. Oni koji su bili dostojni stupali su na Raovu lađu i plovili su do zapada gdje bi padali u tamu ako ih nije podržao Anubis, bog zvjezdanog neba, Horus u mjesecu i Ra bog sunca. Đavla u egipatskoj kulturi smatrali su zmiju Apap. Zlo se uvijek predstavljalo kao negacija. Negacija postojanja, života i svega dobrog označavala je formulu zla. Nadalje, Egipćani su vjerovali da postoji i čistilište. Ono se naziva Maskat, mjesto čišćenja koje se provodilo udarcima i bičevanjem. Maskat je bilo mjesto muka i svaki se pokojnik molio da ne mora prolaziti kroz čistilište.⁷⁷

⁷⁵ Ibid., str. 134

⁷⁶ Ibid., str. 135-136

⁷⁷ Ibid., str. 137-139

6. ZAKLJUČAK

Vjerovanje u život poslije smrti vjerska je sastavnica svake religije i kulture. Vjera je zasnovana na smislu života koji djeluje kroz stvaranje i održavanje zajedništva. Međutim, egipatska kultura je svoja vjerovanja sačuvala u raznim oblicima umjetnosti. Danas piramide, a nekada grobnice čine najveće atrakcije svijeta. Zidovi grobnica i hramova pune su ilustracija i zapisa o tome što se događa s čovjekovim tijelom i dušom nakon smrti. Grobnice su građene da bi sačuvala faraonovo tijelo i njegov mir. Prema cijeloj koncepciji zagrobnog života možemo zaključiti da osim što su vjerovali u nadnaravno, Egipćani su vjerovali i u magiju i čarolije. To možemo zaključiti prema grobnim predmetima koje su postavljali na pokojnikovo tijelo kao razne amulete, od kojih je svaki imao neku nadnaravnu moć.

Balzamiranje je proces kojim bi se sačuvalo mrtvo ljudsko ili životinjsko tijelo. Tijekom procesa iz tijela bi se izvlačila utroba, svi organi osim srca i postavljali u kanopske vaze koje bi se pokapale zajedno s pokojnikom. Cijelo proces dio je pripreme pokojnika za zagrobni život. Srce je imalo važnu ulogu tijekom putovanja podzemnim svijetom o čemu nam svjedoče Tekstovi piramida, Tekstovi sarkofaga i Knjiga mrtvih kao posmrtni dokumenti. Također, svjedoče i o vjerovanju u magiju jer sadrže magijske formule koje pomažu pokojniku kroz prepreke i opasnosti podzemnog svijeta Amente. Knjiga mrtvih je posmrtni dokument koji se pokapao uz pokojnika kako bi mu olakšao put. Nadalje, ona opisuje kako bog Anubis vodi pokojnika do Sudbene dvorane gdje će mu Oziris, gospodar Amente suditi za ono što je učinio za vrijeme života na zemlji i ono što nije učinio. Kako čovjek čovjeku nije mogao suditi tijekom života ni tijekom smrti o njegovoj sudbini odlučivalo je njegovo srce koje se vagalo s Maat božicom istine i pravde.

Ipak se može zaključiti da se zagrobni život Egipćana ne razlikuje puno od onoga što pripada današnjim religijama. Neke od navedenih literatura navode da se kršćanska religija sa svim vjerovanjima razvila prema egipatskoj. Iako egipatska kultura kao takva ima mnoštvo misterija i dijelova koji se ne poklapaju s kršćanskim. Svijet danas mnoštvo tih misterija ne može objasniti. No, svoju su kulturu i baštinu uspjeli sačuvati tijekom stoljeća do danas.

LITERATURA

1. KNJIGE

- Ions, V., (1985.), *Egipatska mitologija*, OTOKAR KERŠOVANI, Opatija
- Janot, F., (2009.), *Kraljevske mumije-besmrtnost u starom Egiptu*, Stanek d.o.o., -
- Massey, G., (2008.), *Egipatska knjiga mrtvih- Misteriji Amente*, CID-NOVA, Zagreb
- Naydler, J., (2006.), *Egipat- hram univerzuma*, CID-NOVA, Zagreb
- Novak, G., (1967.), *Egipat*, JAZU, Zagreb
- Uranić, I., (2002.), *Stari Egipat- povijest, knjiženost i umjetnost drevnih Egipćana*, Školska knjiga, Zagreb
- Uranić, I., (2005.), *Ozirisova zemlja- Egipatska mitologija i njezini odjeci na zapadu*, Školska knjiga, Zagreb

2. IZVORI S INTERNETA

- Egipatska civilizacija, <http://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/tragom-proslosti/egipatska-kultura/> (22.7.2017)
- Egipatske mumije, http://www.skole.hr/dobro-je-znati/osnovnoskolci?news_id=5963 (5.8.2017)
- Hijeroglifi, <http://www.znanje.org/i/i21/01iv10/01iv1017/hijeroglifi.htm> (23.7.2017)
- Sekhem, <http://www.positivehealth.com/article/reiki/sekhem-a-form-of-ancient-egyptian-healing> (12.9.2017)

POPIS SLIKA

Slika 1. Papirus Knjige mrtvih.....	17
Slika 2. Vaganje srca.....	24

SAŽETAK

Poznato je da je egipatska civilizacija jedna od najvećih civilizacija svijeta. Njena kultura izgrađena je prema svjetonazoru koji se sastoji od zemaljskog i prolaznog te nebeskog i vječnog. Religija je imala funkciju regulacije etičkih normi društva i pripreme za zagrobni život. Pridaje se pažnja eshatologiji koja se odnosi na pogrebne rituale, običaje vezane za balzamiranje, ukop pokojnika i sam zagrobni život. Život poslije smrti naziva se Amenta što znači podzemni ili drugi svijet. Prema vjerovanjima nakon smrti na pokojnikovo tijelo stavljali su se amuleti, da bi štitili dušu na njenom putovanju podzemnim svijetom.

Mumija je mrtvo ljudsko tijelo koje je namjerno sačuvano izlaganjem kemikalijama. Priprema mumije, točnije balzamiranje trajalo je sedamdesetak dana. Svi ljudski organi osim srca bili bi izvađeni i stavljeni u kanopske vaze koje se pokapaju u grobnice zajedno sa mumijom. Za srce se vjerovalo da je potrebno i koristilo se na posljednjem sudu kao dokaz onoga što je pokojnik za vrijeme učinio ili nije učinio, a trebao je te se prema tome određuje njegova sudbina u zagrobnom životu. Obred otvaranja usta slijedi nakon balzamiranja, a ključan je da bi mumija u podzemnom svijetu povratila svoje tijelo i vitalnost. Život i smrt predstavljaju za Egipćane lici i naličje čovjekova postojanja.

Egipatski posmrtni dokumenti podijeljeni su na Tekstove piramida, Tekstove sarkofaga i Knjigu mrtvih. Tekstovi piramida prvi su pronađeni religiozni zapisi. Nalaze se na odajama i hodnicima grobnica mnogih faraona većinom iz 5. i 6. dinastije iz doba Starog kraljevstva, negdje i iz ranijih dinastija. Nakon nekog vremena u doba Srednjeg kraljevstva počeli su se oslikavati i zapisivati tekstovi na stranicama sarkofaga po čemu su i dobili ime. Zapisi posmrtnih dokumenta uglavnom su bile magijske formule za pomoć u Amenti. Knjiga mrtvih pisana je na papirusu i sadržava zbirke tekstova, čarolija, molitvi, zazivanja i magijskih formula. Papirusi su pronađeni u grobnicama vladara od 18. do 20. dinastije iz doba Novog kraljevstva. Kao posmrtni dokument ona sadrži ilustracije aspekata Podzemnog svijeta.

KLJUČNE RIJEČI: egipatska civilizacija, egipatska kultura, religija, zagrobni život, grobnice, mumija, balzamiranje, bog Oziris, podzemni svijet, Amenta, Knjiga mrtvih, posljednji sud

SUMMARY

It is well known that Egyptian civilization is one of the greatest civilizations that ever existed. Its culture is built up in a worldview that is made out of earthly, temporarily and heavenly, eternal. Religion had the function to construct ethical norms of the society and to prepare people for the afterlife. Also, there is a lot of attention towards eschatology which is focused on funeral rituals, embalming rituals, burial of the dead and the afterlife itself. Egyptian word for afterlife is Amenta, which means underground world or the other world. According to beliefs, amulets have been placed on the top of the dead in order to protect their soul on the journey through the underground world.

Mummy is a dead human body that has been intentionally preserved by being exposed to chemicals. Embalming itself lasted for seventy days. All human organs except hearts would have been taken out of the body and put in to canopy vases that are buried together with the mummy. Heart had a special meaning. It was used on the Last court as a proof for the things that decedent did or did not do, but should have done. The judgement determines his destiny in the afterlife. Mouth opening ceremony is due after the embalming and it is believed to be critical for mummy to retrieve its body and vitality. For Egyptians, life and death meant the very human existence itself.

Egyptian afterlife documents are divided in to Pyramid texts, Sarcophagus texts and the Book of the dead. Pyramid texts are first found religious documents. They are located on the chambers and hallways of many pharaohs mostly from 5th and 6th dynasty from the age of the Old empire, and some even from the earlier dynasty. After some time, in the age of the Middle empire, texts have started to be written and painted on the sides of the sarcophagus, which gave them the name Sarcophagus texts. Writings of the afterlife documents have mostly been magical formulas to help them in Amenta. The Book of the dead is written on papyrus and it contains collections of texts, spells, prayers, conjuring and magical formulas. Papyrus have been found on the tombs of rulers from 18th to 20th dynasty from the age of the New empire. As a afterlife document, it contains illustrations of the aspects of the underground world.

KEY WORDS: egyptian civilization, egyptian culture, religion, afterlife, tombs, mummy, embalming, God Osiris, underground world, Amenta, Book of the dead, the Last court